

GROTE OF JACOBIJNERKERK TE LEEUWARDEN

Geschiedenis

De huidige Grote of Jacobijner kerk werd in 1245 gesticht vlakbij de parochiekerk van Nijehove als kloosterkerk van de dominicanen, maar hij wordt vanaf het begin de Jacobijner kerk genoemd. Zonder twijfel heeft de adellijke familie Cammingha een rol gespeeld bij de stichting, in de Jacobijner kerk werden ook vele Camminga's bijgezet.

De kerk werd gebouwd als een kerk met een schip, een koor en een noordbeuk, door pilaren gescheiden van het schip. Tegen de noordmuur verzezen de kloostergebouwen, waarvan nog altijd een haakvormig deel bestaat, met een kloostergang. In 1392 werden kerk en klooster ernstig beschadigd tijdens de troebelen tussen Schieringers en Vetkopers, de kerk wordt dan in het begin van de 15de eeuw herbouwd cq hersteld; uit dendrologisch onderzoek (jaarringen onderzoek) is gebleken dat de huidige kap voor een deel dateert uit 1275 en voor een deel uit 1394.

Tussen 1475 en 1520 wordt de kerk aan de zuidkant uitgebreid met vier kapellen, waarbij ook rond het schip wordt vergroot met één travee, voltooid in 1521; de zuidmuur van de oude kerk wordt doorbroken en stukken muurwerk worden vervormd tot pilaren; de verschillen tussen de noordelijke en de zuidelijke pilaren zijn in de architectuur duidelijk zichtbaar. De nieuwe kapellen worden gedekt door stenen gewelven; deze zijn in de negentiende eeuw vervangen door houten gewelven en tijdens de restauratie van 1971-1976 niet weer in steen hersteld.

Tussen 1504 en 1515 wordt ten oosten van deze kapellen een kleine kapel gebouwd; in een sluitsteen in het gewelf is het wapen van de hertog van Saksen te zien.

De Jacobijner kerk wordt in de 16de eeuw belangrijk als vergaderplaats en langzaam neemt ze de functie van parochiekerk over van de oude kerk van Nijehove. Tijdens de woelingen van de Opstand wordt de kerk tijdelijk door de katholieken en de protestanten gebruikt, maar na 1580 wordt de katholieke godsdienst verboden en verdwijnen ook de katholieke beelden, schilderijen en altaren uit de kerk. De Jacobijner kerk wordt, na het afbreken van de kerk bij de Oldehove in 1595, de hoofdkerk van Leeuwarden.

Exterieur

Het huidige uiterlijk van de kerk wordt bepaald door verschillende restauraties, maar het oorspronkelijke is nog goed herleidbaar. De huidige **westgevel** dateert van 1521; de gevel had een groot venster met fraaie traceringen; bij de bouw van het orgel in 1727 werd het grote venster dichtgezet om de bouw mogelijk te maken van een balgenhuis. Bij de restauratie van 1971-1976 werd dit balgenhuis gesloopt en werd in het grote dichtgezette venster een gefantaseerde raamverdeling gemaakt.

In de 17de eeuw werden er twee **poortjes** aan de zuid-oostzijde geplaatst, het **broodpoortje** in 1663; van hieruit werd vanuit de sacristie brood uitgedeeld aan de armen en de **Oranjepoort**, met een buiten- en een binnenpoort, als toegang voor de stadhouderlijke familie die vanuit deze poort het stadhouderlijke gestoelte kon bereiken.

Het gehele gebouw werd in 1842 in cement bepleisterd en het torentje werd toen vervangen door een koepel; tegen de zuidgevel verzezen twee tochtportalen.

Bij de restauratie van 1971-1976 heeft men de cementlaag weer verwijderd en het oude gotische karakter weer hersteld. Ook de tochtportalen verdwenen en men verving het koepeltje weer door een torenspits. De raamverdeling bleef 19de eeuws, dit leverde discussie op: in een bakstenen gevel zouden ook gemetselde gotische raamtraceringen hebben moeten zitten.

In de jaren negentig is tussen kerk en klooster een modern tussengebouw geplaatst en is iets van het oude klooster "teruggekeerd".

Interieur

In het interieur domineert het Christiaan Müller-orgel uit 1727. Het 19de eeuwse bankenplan (dat ook nog veel materiaal uit de 17de eeuw bevatte) werd tussen 1971 en 1976 rigoreus vervangen door de huidige stoelen en banken. De 17de eeuwse preekstoel werd zonder doophek herplaatst en men heeft toen ook het stadhoudelijk gestoelte koningskraak) gereconstrueerd met fragmenten van het originele gestoelte die in allerlei onderdelen in het interieur werden teruggevonden. In 1570 kreeg Friesland een eigen bisschop en toen werd de kerk voorzien van nieuwe schilderingen, waarvan nog enkele restanten zichtbaar zijn.

In 1588 werd voor de jong overleden vrouw van stadhouder Willem Lodewijk van Nassau, Anna, dochter van Willem van Oranje, in het koor van de kerk een grafkelder gebouwd, het koor kreeg het karakter van grafkapel. Voor haar werd een marmeren monument opgericht en ook voor haar in 1620 overleden echtgenoot werd tegen de noordmuur een door Pieter Hendicksz de Keyzer ontworpen grafmonument geplaatst. In 1640 en 1696 werd de kelder uitgebreid, maar de laatste uitbreiding bleek niet bruikbaar vanwege het grondwater, waarop men besloot het bovengrondse "barehock" te verbouwen tot bovengrondse grafruimte. Hierin werden de laatste Friese stadhouders Hendrik Casimir II, Johan Willem Friso, zijn weduwe Maria Louise van Hessen-Kassel en een jong gestorven dochttertje van de latere Willem IV bijgezet, onder grote baldakijnen en in pronkkisten. Aan de met zwart laken beklede wanden van het koor hingen wapenborden en stukken harnas, speren en vlaggen uit de Tachtigjarige Oorlog. Dit geheel is tussen 1 augustus en 16 augustus 1795 bij het begin van de Franse tijd uit haat tegen de Oranjes vernield. De graven zijn geschonden, de monumenten kapotgeslagen, de kisten vertrapt en uiteindelijk gooide men alles in de kelder. Pas in 1843 werd de kelder geopend en werden de menselijke resten verzameld in twee kisten. In 1948 ontving de ruimte zijn huidige aanblik, als huldeblijk aan koningin Wilhelmina. De beeldhouwer van Us Mem, Gerhardus Adema, maakte nieuwe wapenborden. Ook werd er gebrandschilderd glas in de koorversters geplaatst.

Op de zuidwand zijn fragmenten van schilderingen van apostelen en de profeet Jesaja aangetroffen. *o.a. de apostel Jacobus, heilige van de pelgrims.*

Orgel

Tussen 1724/27 bouwt Christaan Müller het huidige orgel. Het is van beelden en snijwerk voorzien door Jacobus Sydzes Bruinsma en Gerbrand van der Haven.

Dispositie

Hoofdwerk C–g³

Prestant	16' dubbel vanaf g'
Octaaf	8' dubbel vanaf c'
Roerfluit	8'
Octaaf	4'
Quint	3'
Superoctaaf	2'
Mixtuur	IV–VIII sterk
Scherp	IV–VI sterk
Trompet	16'
Trompet	8'

Rugwerk C–g³

Prestant	8' dubbel vanaf a
Holpijp	8'
Octaaf	4'
Octaaf	2'
Cornet disc.	VI sterk
Mixtuur	IV–VIII sterk
Sexquialter	II sterk
Trompet	8'
	<i>tremulant</i>

Bovenwerk C–g³

Baarpijp	8'
Quintadeen	8'
Viola de Gamba	8'
Octaaf	4'
Gemshoorn	4'
Nasard	3'
Nachthoorn	2'
Cimbaal	III sterk
Sexquialter	II–IV sterk
Dulciaan	8'
Vox Humana	8'
	<i>tremulant</i>

Pedaal C–d¹

Prestant	16'
Bourdon	16'
Octaaf	8'
Octaaf	4'
Quint	3'
Mixtuur	III sterk
Bazuin	16'
Trompet	8'
Trompet	4'
	Koppels: HW aan RW, BW aan HW, Ped aan RW, P aan HW. 4 afsluitingen.

Bronnen:

- Grote of Jacobijnerkerk te Leeuwarden, Historie en architectuur van een kloosterkerk, Bernhard van Haersma Buma, Leeuwarden 2008
- Alle middeleeuwse kerken, Peter Kartskarel, Noordboek 2007

6 oktober 2018

Wijnand Dijkstra